

Jan Winiecki: Transition Economies and Foreign Trade

(Routledge, London–New York, 2002, ix + 150 oldal)

A neves lengyel közgazdász, Jan Winiecki kötete átfogó képet nyújt a kelet-közép-európai országok külkereskedelmének alakulásáról a posztszocialista átmenet időszakában és némiképpen azon túl is. A kötet joggal tarthat számot a szakmai közönség érdeklődésére, hiszen a külkereskedelmi kapcsolatok változása a gazdasági átmenet egyik legfontosabb és leglátványosabb eleme.

Winiecki először is igen alapos, a bürokratikus koordinációjú tervgazdálkodás következményeit pontosan leíró képet nyújt a szocialista országok és nemzetközi gazdasági integrációs szervezetük, az egykori KGST működési mechanizmusáról. Ennek alapján érzékletesen mutatja be, milyen nehézségekkel szembesültek az átmeneti országok, amikor termelésüket a keleti piacokról a nyugatiak felé kellett átirányítaniuk. Winiecki semmi kétséget sem hagy a KGST-alapú kereskedelem összeomlásának szükségszerűsége felől, és leszámol az „elvezett keleti piacok” illúziójával. Meggyőző példákkal bizonyítja, hogy a volt szocialista országok külkereskedelmének liberalizálásakor egyszerűen eltűntek a rossz minőségű keleti áruk piacai, mivel megszűnt a korlátlan felvásárlásukat ösztönző hiánygazdaság és – országonként változó mértékben – megkeményedett a puha költségvetési korlát.

A gazdasági átmenet folyamatának makroszintű leírásakor Winiecki egyrészt a nyugat-európai orientációjú külkereskedelem, másrészt a munkaintenzív termelés exportszerkezeten belüli szerepének növekedését emeli ki. Ez a legtöbb posztszocialista ország esetében a két háború közötti időszak külkereskedelméhez hasonló, a tényezőellátottságból fakadó komparatív előnyökkel magyarázható, és ebben az értelemben a „normálisnak” tekinthető külkereskedelmi struktúrához való visszatérését jelentette. Az átalakulás későbbi szakaszában viszont – jelentős részben a beáramló külföldi működőtőkének köszönhetően – megnövekedett a technológia-, illetve humántőke-intenzív termékek aránya. Ennek a folyamatnak a dinamikája az átalakulás sikerének egyik leglátványosabb mércéjévé vált: a gazdasági átmenetben élenjáró, számottevő külföldi működőtőkét vonzó országok – például Csehország vagy Magyarország – az elektronikai és gépipari beruházásoknak köszönhetően átalakították exportszerkezetüket. A kevésbé sikeresek – mint például Bulgária és Románia – viszont jóval szerényebben növelték a technológia- és tudásintenzív termelésüket.

A szerző érdeklődése ezek után az átalakulás vállalati szintű stratégiái felé fordul. A tőkeszegény (korábbi) állami tulajdonú vállalatok termelésének a keleti piacokról a nyugatiakra való átállítását a „kényszerértékesítés” (*distressed sales*) kategóriája alatt tárgyalja, amely „bármilyen (akár veszteséget okozóan is alacsony) áron” történő exportot jelent (73. o.). Winiecki e fogalom továbbfejlesztése révén definiálja a „tőkejavak kényszerű meg nem újításának” (*distressed non-replacement of capital*) stratégiáját, amelynek értelmében az exportáló cég komolyabb felújítási költségek vállalása nélkül egészen addig használja teljesen amortizálódott berendezéseit, amíg bevételeinek értéke meghaladja a változó költségeket (77. o.).

Winiecki azonban nemcsak a szerényebb lehetőségekkel rendelkező régi, hanem az

újonnan alapított, illetve a tehetős külföldi befektetők által privatizált cégek exportstratégiáját is megvizsgálja. Igen helyesen hangsúlyozza a multinacionális vállalatok szerepét a technológia-, illetve humántőke-intenzív termékek exportarányának növekedésében. Az újonnan alapított (vagy hazai befektetők által privatizált) kis- és középvállalatok exportképességét viszont valószínűleg eltúlozza a szerző. Fejtegetése, amely szerint ez a vállalati kör jelentős mértékben járulhat hozzá a kelet-közép-európai országok exportteljesítményéhez, pusztán spekuláció, amelyet nem támasztanak alá empirikus adatok, és amely a német és olasz középvállalati kör kiemelkedő szerepén alapszik. Winiecki azonban adós marad annak magyarázatával, hogy mitől is volnának képesek a kelet-közép-európai középvállalatok német és olasz megfelelőikhez hasonló szerepet játszani egy óriás cégek által dominált, nyilvánvalóan nem organikus módon kialakult vállalati struktúrában.

A negyedik fejezet az árfolyamrendszer kialakításával, a külkereskedelem liberalizálásával és a külföldi működőtőkével kapcsolatos gazdaságpolitika kérdéskörét tárgyalja. A posztoszocialista átmenet tapasztalatai egyértelműen a bátor kereskedelem-liberalizáció és a külföldi működőtőke beengedésének szükségességét bizonyítják, az árfolyam-politikát illetően viszont kissé bonyolultabb a helyzet. Arról tehát nincs vita, hogy a fizetési mérleg tételeit érintő tranzakciók esetében helyes volt a konvertibilitás korai bevezetése, mivel ez elősegítette a külkereskedelmi forgalom növekedését, a piaci monopóliumok lebomlását és a gazdasági szerkezetváltáshoz nélkülözhetetlen külföldi működőtőke-beáramlást.

Az árfolyam-politika tekintetében azonban a három „nagy” kelet-közép-európai átmeneti gazdaság, a cseh, a lengyel és a magyar egyaránt jelentős változásokon ment keresztül a kilencvenes évek folyamán. Csehországban az 1997-es valutaválságig sikerült fenntartani a komoly reálfelértékelődéssel járó – és növekvő fizetésimérleg-hiányhoz vezető – fix koronaárfolyamot, aminek ellehetetlenülése után egy irányított lebegő árfolyam-politika következett. Lengyelország 1990–1991-ben az infláció elleni harc jegyében fix árfolyam-politikát alkalmazott, amelyet a csúszó leértékelés bevezetése követett. Ennek fokozatos liberalizálása során a lengyel árfolyam-politika a kilencvenes évek végére áttért a zlotyi szabad lebegtetésére. Magyarországon az alkalmankénti leértékelésekkel kiigazított rögzített árfolyam-politikát 1995-ben váltotta fel a csúszó leértékelés. 2001-től, az árfolyamsáv ± 15 százalékos májusi kiszélesítése, majd a csúszó leértékelés októberi megszüntetése nyomán sávján belül a forint is szabadon lebeg. A változtatások trendje tehát az egyre liberalizáltabb, egyre inkább piacelvű árfolyam-politika irányába mutat.

Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy más kelet-közép-európai országokban – például a balti államok és Bulgária esetében – rögzített árfolyam-politika érvényesült (azon belül pedig a valutatanácsi rendszer) a kilencvenes években. Hogy a független monetáris politika mozgásterének növelése (vagyis az egyre kevésbé kötött árfolyam-lebegtetés) vagy pedig az azt kiiktató valutatanácsi rendszer, illetve az (euró bevezetését feltételező) valutaunió-e a követendő árfolyam-politikai irányzat, arról a kilencvenes évek kezdete óta vita folyik, amely a 2003. januári forint elleni spekulációt követően Magyarországon is új fordulatot vett. Ezzel a vitával azonban – amelynek alapkérdése az, hogy melyik az olcsóbb és az európai uniós csatlakozást hatékonyabban előkészítő monetáris alternatíva – Winiecki nem foglalkozik.

Az utolsó fejezet a rendszerszintű intézményi átalakulást követő időszak és az EU-csatlakozás problémáit tárgyalja. Winiecki helyesen állapítja meg, hogy a csatlakozásnak nincsen alternatívája. Ugyanakkor egy nem igazán kiérlelt és a könyv egészének szempontjából voltaképpen felesleges gondolatmenet erejéig belebocsátkozik egy, a biztonságpolitika és a gazdasági integráció összefüggéseit – nevezetesen az EU- és a NATO-tagság komplementerjellegét – taglaló fejtegetésbe.

Kissé bizonytalan lábakon áll a szerzőnek a Nyugat- és Kelet-Európa közötti fejlettségbeli különbségek csökkenéséhez fűződő várakozása is, amit az EU és a jövőbeni kelet-európai tagállamok közötti kereskedelmi forgalom és a működőtőke-beáramlás növekedésének valószínűsítésére alapoz. Hipotézisének alapját megint csak kissé önkényesen használt, az adott esetben kérdéses relevanciájú statisztikák: görög, spanyol, portugál és ír kereskedelmi és GNP-adatok alkotják.

Winiiecki figyelmen kívül hagyja, hogy a 2004-es EU-csatlakozást megelőző tíz évben vámmentes volt a kereskedelmi forgalom túlnyomó része, miközben folyamatosan áramlott a külföldi működőtőke Kelet-Közép-Európába. A térség országainak némelyikében – például Magyarországon – az EU fontosabb szerepet játszik a külkereskedelmi forgalomban, mint néhány jelenlegi tagországban a többi EU-taggal folytatott kereskedelem. Korántsem bizonyos továbbá, hogy a külföldi működőtőke nagyarányú beáramlása a mostani évtized második felében is folytatódik. Az utóbbi hónapok magyarországi fejleményei legalábbis arra utalnak, hogy a termelési költségek emelkedésének következtében Kelet-Közép-Európa veszíthet a vonzerejéből a befektetők szemében. Ugyanakkor az is igaz, hogy az EU-csatlakozás mérsékelni fogja a tágran értelmezett tranzakciós költségeket, ami pozitív hatást gyakorolhat a külföldi működőtőke-beáramlás és a többi EU-taggal folytatott kereskedelem alakulására.

E komplex probléma szisztematikus vizsgálata helyett Winiiecki két bekezdéssel elintézi a kérdést (125–126. o.), mondván, hogy a termelési költség-különbség a kelet-közép-európai költség szint emelkedése után is fennmarad. Ami igaz, de nem feltétlenül elegendő a konvergenciafolyamatok biztosításához. Winiiecki nem veszi észre azt, amit más szerzők már a kilencvenes évek végén hangsúlyoztak: a külföldi működőtőkére alapozott kelet-közép-európai fejlődés megrekedéséhez vezethet, ha a termelési költségek a tényezőhatékonyság javulásának üteménél gyorsabban emelkednek.¹ A működőtőke-befektetők ugyanis nyilvánvalóan nem csak a nyugat-európai költség szinthez viszonyítanak, hanem más alternatív termelési helyszínek adottságaihoz is.

Mindezzel együtt – esetenként indokolatlan optimizmusa és néhány lényeges probléma iránti érzéketlensége ellenére – alapvetően jól megírt, hiánypótló kötetet tesz Winiiecki az olvasó asztalára. A főbb külkereskedelmi folyamatokat pontosan nyomon követő és helyesen magyarázó munkának sok hasznát veszik majd a posztoszocialista gazdasági átalakulás elemzői.

Ádám Zoltán

¹ Lásd például *J. Sereghyova*: Globalisation of corporate networks and its implications for the enterprise sphere of small European transition countries. Megjelent *Bara Zoltán–Csaba László* (szerk.): Small Economies Adjustment to Global Tendencies. Aula, Budapest. 2000, 69–93. o.